

kívánták végezni. A kötet talán legérdekesebb tanulmányai azonban az ősoktól örökölt munkakultúra, a kitartó szorgalom és a jövőbe vetett hit erejét együtt felmutató „igazi gazdaszemmel” készült interjúk, melyeket Elek György öntött olvasható formára a könyvben. A következetes munka alapján elérhető „önmegvalósítás” történetei ezek, melyek a közelmúltból kiindulva mesélik el azt a küzdelmet, amellyel a szereplők a családi gazdaságaikat, tanyáikat ismét életképessé tették, s több-kevesebb sikerrel műkötetnek. Nagyon fontosak ezek a példák, esettanulmányok, mert jelzik, hogy van lehetőség bizonyos keretek között a táj hagyományos értékeit is megőrző, de mégis új és eredményes agrárhasznosítására. „Ha kell, traktorozunk, ha kell, legeltetünk” – mondja már az egyik tanulmány címében is az egyik fiatal gazda. Majd az interjúja egyik gondolatsorát így zárja: „Kitartunk és csináljuk tovább.”

Az e tanulmánykötetet recenzáló, karcagi születésű Alföld kutató geográfus is csak ebben reménykedhet. Abban, hogy sokan olvassák ezt a könyvet, s akik megteszik, azok képesek lesznek tanulni a kötet cikkeiből sugárzó tanulságokból. Sőt erőt merítenek belőlük. Mert csak kitartó munkával, erős és iskolázott közösséggel és sok ambiciózus, megfelelő tervekkel rendelkező nagykunsági polgárral lehet újra harmonikussá és fenntarthatóvá tenni ezt a tájat, az Alföld sajátos identitását és különlegesen szép és értékes vidékét.

**Hesz Ágnes: Élő, holtak és adósságok. A halottak szerepe egy erdélyi falu társadalmában.,** Budapest – Pécs. 2012. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék. 280 p.

Iancu Laura

A halottkultusszal foglalkozó magyar szakirodalomban aligha találunk olyan munkát, amely egy közösség halállal kapcsolatos elképzeléseit a témáról folyó *társadalmi diskurzus* elemzése révén mutatja be. Hesz Ágnes 2012-ben megjelent könyvének nem ez az egyetlen újdonsága. A szerző szociálintropológiai, történeti antropológiai kutatások sorába illeszthető társadalomvizsgálata abban is eltér a hazai folklorisztikai szempontú elemzésektől, hogy a kérdést egy konkrét közösségre („Patak”, Gyimes), azon belül pedig egy szűkebb rétegre fókuszálva vizsgálta meg. Társadalomorientált szemléletéből adódóan a vizsgálat *alapkérdése* az volt, hogy egyrészt milyen helyet foglalnak el a holtak az élők társadalmában, másrészt, milyen szerepet töltenek be a halottakkal kapcsolatos kommunikációs formák (ritus, álm, alamizsna) a közösség társadalm szerkezetében bekövetkezett törés helyreállításában. A kutatás *kulcsfogalma* a *kommunikáció*, amit a szerző, információáramlást lebonyolító verbális és non-verbális aktusként határoz meg. A kutató a jelenség lényegét, kulcsát a *csererendszerben* látta megragadhatónak, nézete szerint a haláleset következtében megszakadt kapcsolatok és szövetségek helyreállítása a csere (kölcsonös segítségnyújtás, ajándékozás) úján történik.

A kötet első, *Élők* című fejezetében Hesz Ágnes a vizsgált közösségről nyújt rövid történeti áttekintést, az elemzés koncepciójából adódóan a társadalom fő szerkezeti elemeit (család, rokonság, komaság, szomszédság), valamint az együttélési és együttműködési formákat (cserek, kölcsonosság, kommunikáció) mutatva be. A vizsgálat eredményei között tartható számon egyebek mellett a cserefolyamatokra jellemző *önzetlenség látszatának* a fenntartása, ami a szerző szerint a csererendszer egyik meghatározó alapelve. Feltűnő azonban, hogy a cserefolyamatokat meghatározó tényezők között a vallásérkölcsi normák, egyházi törvények szerepéről nem esik szó.

Az élők és egymás közötti kapcsolataik bemutatását az élők társadalmát meghatározó, az élők társadalmában továbbra is „jelen lévő” halottak *csoportjának*, a halott „státusának” a meghatározása követi. A szerző (véltetően egyetértőleg) idézi Clive Burges és Natalie Zemon Davies nézetét,

miszerint a keresztény vallás sikeressége annak köszönhető, hogy a halál problematikájára adott válaszában több kultúra által elfogadható megoldást kínál. Bár a kereszténység lényege aligha szűkíthető erre a jelenségre, a kérdés több szempontból is jelentős. A halottakról (tudni illik a lélekről, a halott státusáról, a túlvilági állapotról) alkotott képzeteket tárgyaló fejezetben Hesz Ágnes összeveti a helyi/népi vallásosságban és az egyházi tanokban fellelhető ismereteket, aminek eredményeképpen a képzetrendszer már-már átláthatatlan heterogenitása rajzolódik ki. A *helyi vallás*-kutatás (local religion) szemléletében végzett elemzés során, a szerző minden olyan nem-doktrinális (népi) elképzelést is a vallás rendszerébe von, amelyek a hivatalos tanok mellett, azokat kiegészítve együttesen alkotják és határozzák meg a helyi vallás(-osság)-t. A több, kisebb–nagyobb, népi–hivatalos hagyományt örvöző képzetrendszer heterogenitása bizonyos, hogy a jelenség (tudni illik a halál) természetéből adódik. Az egyház, a halálról, a halál utáni „életéről” alkotott tanait nem természettudományos igényű igazságoknak, hanem szigorú értelemben vett *hittételek*nek, *hírigazságok*nak tekinti, amelyekhez (csak) *hittel* vagy kétellyel lehet viszonyulni. A személyes tapasztalat számára hozzáférhetetlen halál kérdése esetén, az egyéni úton szerzet hitbéli „ismeretek”, „tapasztalatok” *heterogenitása* és a jelenséghez fűződő *bizonytalanság*, az olvasó számára (leginkább) a patakiak kérdéssel szembeni nyitottságát tükrözi.

Az élők és holtak közötti kapcsolat (elő-)feltétele az a feltételezés, hogy a létezés nem ér véget a halállal, és ez az elképzelés a vizsgált közösség világképében is megtalálható. Ezt a kérdést tárgyalja a harmadik, *Élők és holtak* című fejezet, ahol a szerző a két „csoport” között végbemenő kommunikáció fajtáit összegzi és azok társadalmi szerepét vázolja fel. A rituálisan vagy spontán módon létrejött kommunikáció, az élők akaratával és aktív részvételével történik, de van, hogy az élők szenvedő alanyai a történeteknek. Hesz Ágnes adatközlői idézetek hosszú sorával mutatja be a halottak helyét a helyi társadalomban, aszerint hogy a két „csoport” között folyó kommunikációban *spirituális* vagy *materiális* alapú csere megy végbe. Az élők és a holtak közti „spirituális tranzakció”/csere – melynek eredményeképpen az élők az általuk nyújtott lelki segítségért cserében a haláluk után maguk is spirituális segítséget kapnak halottaiktól – a vizsgálat szerint szimmetrikus és kiegyensúlyozott. Ezzel szemben, a materiális csereviszonyban az élőknek *kötelessége* gondoskodni a halotról, aki élete során segítséget nyújtott számukra, vagy anyagi javakat hagyott rájuk. Ebben az esetben az élő „lekötelezett fél”, az élő „tartozik, adósa a halottnak”, és így a kommunikációs viszony aszimmetrikus. A vizsgálat alapján úgy tűnik, a viszonzást kierőszerző és biztosító (rituális, társadalmi, materiális, spirituális) *cserekapcsolat* megnyugvást nyújt az élők számára arra vonatkozóan, hogy a saját haláluk, a saját túlvilági sorsuk érdekében megtették a szükséges lépéseket. Ez a magatartás azonban távol áll a hívő ember magatartásától, aki annak tudatában éli vallásos életét, hogy a formai szabályok betartása önmagában még nem garancia az üdvösségre jutásra, lévén, hogy azt Isten szuverén döntése határozza meg.

Az utolsó, *Élő és élők* című fejezetben a halottakról szóló, az élők között végbemenő kommunikáció tartalmáról és társadalmi vetületéről kapunk átfogó elemzést. Az álomélmények, álomelbeszélések révén közvetített „rejtett üzenetek” elemzése révén a szerző olyan „rejtett” társadalmi interakciókra mutat rá, amelyek csak ezekben az esetekben mutatkoznak meg (kötődések megerősítése, kapcsolatok felbontása, szövetségek és együttműködések megjelenítése stb.). Az élők között végbemenő, a halottak emlékére, megsegítésére adományozott *alamizsna* maga is egy üzenetközvetítő közeg, aminek a vizsgálat eredményei szerint egyre fokozódik degradáló szerepe.

A patakiak életében és egymás közti kommunikációjában megjelenő halottak szerepéről szóló könyvében Hesz Ágnes „jelen valóvá”, „megfigyelhetővé” tett olyan jelenségeket, amelyeket a kutatás korábban elsősorban a népi képzetek révén próbált megrajzolni, számolva az immanens és

a transzcendens szférák között húzódó „határból” adódó, a jelenség értelmezését befolyásoló korlátokkal. A halottak „társadalmisítása”, a halottkultusz merőben új olvasatát tette lehetővé, aminek a legfőbb tudományos hozzávéka éppen az, hogy az élők és holtak kapcsolatáról alkotott képet a szerző a maga összetettségében tárta fel és mutatta be.

**Gulyás Judit: „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában.** Budapest, Akadémiai Kiadó. 2010. /Néprajzi Tanulmányok/ 352 p.

Mikos Éva

Gulyás Judit monográfiája a folklorisztika és az irodalomtörténet-írás érdekeltségi körébe egyaránt tartozik, és mindkét irányba régi adósságot törleszt. Egyrészt olyan korszakban jár a szerző, amely az irodalom és az irodalomtörténet intézményesülésében kitüntetett fontosságú, ugyanakkor a néprajz, illetve a folklorisztika tudománytörténetében is nagy jelentőségű. Az 1840-es évek nem csupán Petőfi fogadtatása, az irodalmi népiesség diadala, vagy Arany János pályája szempontjából érdekes korszak. Kevésbé ismert, de a népköltészet polgárjogi harcának szempontjából is olyan fordulatok játszódtak le ekkor, amelyek kétszáz évre meghatározták a tudományágak későbbi sorsát, a belső hierarchiában betöltött szerepét. A könyv a korszak irodalmi életének a mese, a népmese felé tett első lépéseit járja körül, s a népmese irodalmi műfajjára emelésének kudarcára keres magyarázatokat.

Módszertani téren is van átfedés az irodalomtörténet és a folklór között e könyv lapjain. Alapmódszerét ugyanis a *filológia* jelenti: eddig is ismert, de ritkán olvasott szövegek újraolvasását vállalja szerző, célja régi kérdések átértékelése, jól ismert művek újraértelmezése. Az interpretációs hagyomány anomáliáira, torzításaira kívánja felhívni a figyelmet. E szempontból a *Rózsa és Ibolya* című elbeszélő költemény elemzése, illetve Vörösmarty drámájával, a *Csongor és Tündével* való egybevetése a könyv egyik legizgalmasabb része (203–300.). A szerző rávilágít arra, hogy Arany János mesefeldolgozása eddig a költő életművén belül is árnyékban maradt, hiszen a *Toldival* került minduntalan összehasonlításra. A korszellelem, az eposzsal kapcsolatos erős elvárás még az utókorban is elhomályosította bizonyos nagy művek értékét, így a tárgyalt szöveg jelentőségét is. Ami a recenzens számára elsősorban fontos tanulság volt az, hogy e dolgozat felhívja a figyelmünket a filológia fontosságára. A klasszikus szövegek olvasása, még ha látszólag jól ismertek is, időről időre aktuális feladat. Továbbá a recepciótörténet tanulmányozása még olyan művek esetében sem hiábavaló, amelyekről – mint esetünkben pl. a *János vitézről* – azt gondolnánk, mindent tudunk (59–117.). Petőfi művének nagy ívű recepciótörténeti elemzése nem csak a folklorisztika szempontjai mentén történő újraértékelés, hanem néhány sarkalatos műfajttörténeti, illetve terminológiai probléma megvilágításához is hozzásegít.

Gulyás Judit könyve tehát – bár alapjaiban irodalomtörténeti indíttatású és módszerű – kérdésfelvetéseiben és konklúzióiban igit-vérig folklorisztikai. Ahogy a bevezetőben a szerző maga is kitér rá, s itt a dolgozat másik fontos módszertani pontjához érkeztünk, a hazai folklorisztikában csupán szigetserűen jelenhettek meg az *interpretatív* irányzatok, amelyek például a 20. század második felének amerikai tudománytörténetében túlnyomónak mondhatóak. Ennek a helyzetnek csak részben lehetett oka az elzártság, az angolszász szakirodalomhoz való nehézkes hozzáférés. Az első, tudománytörténeti fejezet (13–58.) éppen e helyzet járja körül, és sok egyéb apróbb megállapítása miatt önállóan, a dolgozat kontextusa nélkül is jelentős munka. Ezen túl pedig eligazítja az olvasót a kötet elemző jellegű kérdésfelvetéseiben is.

Gulyás Judit könyve válaszlehetőséget kínál néhány általános folklorisztikai problémára is. Mint